

ધોરણ : 6 સામાજિક વિજાન

પા� : ૮ ભારતવર્ષની ભવ્યતા

સ્વાધ્યાય

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેની ખાલી જગ્યામાં યોગ્ય શબ્દ મૂકી વાક્ય પૂર્ણ કરો.

- (1) નિર્દર્શન કલામાં નૃત્ય અને નાટક નો સમાવેશ થાય છે.
- (2) દક્ષિણ ભારતનું વિરિષ્ટ સાહિત્ય સંગમ સાહિત્ય છે.

- (3) ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના દરબારમાં મેગેસ્થનિસ ગ્રીક એલચી હતો.
- (4) મધ્યપ્રદેશમાં ભીમબેટકા સ્થળેથી પાણાણુગનાં ચિત્રો
મળી આવેલ છે.
- (5) ઈ.સ. પૂર્વે પાંચમી સદીના સિક્કાને પંચમાર્ક કોઈન તરીકે
ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : 2 ટ્રેકમાં ઉત્તર આપો.

(1) વૈદિક સાહિત્ય વિશે ટ્રેકમાં જણાવો.

❖વૈદિક સાહિત્યની શરૂઆત વેદકળમાં વેદોની રચનાથી થઈ હતી. વેદો ચાર છે : ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અર્થર્વવેદ. વેદોને સમજવા માટે બ્રાહ્મણગ્રંથો અને આરાધ્યકોની રચના કરવામાં આવી. તેમાં શતપથ બ્રાહ્મણ, ગોપથ બ્રાહ્મણ અને બૃહદારાધ્ય સૌથી મહત્વના ગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત, ઉપનિષદો, પુરાણો, સ્મૃતિઓ વગેરેનો સમાવેશ વૈદિક સાહિત્યમાં થાય છે.

(2) પ્રાચીન ભારતમાં કયા-કયા વિદેશી મુસાફરો / પ્રવાસીઓ આવ્યા હતા ?

❖ પ્રાચીન ભારતમાં ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સમયમાં ગ્રીક પ્રવાસી મેગેસ્થનિસ, ચંદ્રગુપ્ત દ્વિતીયના સમયમાં ચીની પ્રવાસી ઝાહિયાન, હર્ષવર્ધનના સમયમાં ચીની પ્રવાસી યુએન શાંગ અને ગ્રીક નાવિક ટોલેમી વગેરે વિદેશી મુસાફરો / પ્રવાસીઓ આવ્યા હતા.

(3) સ્તૂપ અને ચૈત્યનો અર્થ જણાવો.

❖ સ્તૂપ એટલે નાના ગુંબજ આકારનું (અંડાકાર) સ્થાપત્ય. સ્તૂપની મધ્યમાં બુદ્ધના અવશેષોને દાબડામાં રાખવામાં આવતા. બૌદ્ધ સાધુઓ આ સ્થળે ધ્યાન ધરતા. ચૈત્યો એટલે પ્રાર્થનાગૃહો. ચૈત્યોને ગુફાની જેમ પર્વત કોતરીને બનાવવામાં આવતા. ચૈત્યોમાં ગુફામાં જ હારબંધ સ્તંભો, દરવાજા, વિશાળ પ્રાર્થનામંડપ વગેરે કોતરવામાં આવતાં. ચૈત્યોનો ઉપયોગ 'પ્રાર્થનાગૃહ' તરીકે કરવામાં આવતો.

(4) તક્ષશિલામાં કયા-કયા વિષયોનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું ?

❖ તક્ષશિલામાં નીતિશાસ્ત્ર, સંસ્કૃત વ્યાકરણ, ખગોળ અને જ્યોતિષ,
હિંદુધર્મ અને દર્શન વર્ગે વિષયોનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું.

(5) ગુપ્તવંશના કયા-કયા રાજવીઘોના સિક્કાઓ મળી આવ્યા છે ?

❖ ગુપ્તવંશના સમુદ્રગુપ્ત, ચંદ્રગુપ્ત પ્રથમ અને ચંદ્રગુપ્ત દ્વિતીય
રાજવીઘોના સિક્કાઓ મળી આવ્યા છે.

પ્રશ્ન : ૩ નીચેનાં વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો.

- (1) ઉપનિષદોમાં માંડુક્ય, મત્સ્ય અને મુંડ્સ ઉપનિષદોનો
સમાવેશ થાય છે. ✓
- (2) ગ્રીક નાવિક ટોલેમીએ લખેલા 'ઇન્ડિકા' નામના ગ્રંથમાંથી
ભારતનાં બંદરો વિશેની માહિતી મળે છે. X

(3) ઈલોરાની ગુફામાં મળી આવેલા બુદ્ધની જાતકકથાઓનાં

ચિત્રો જગવિષ્યાત છે.

(4) ગાંધારશૈલીમાં ગ્રીક અને ભારતીય મૂર્તિકલાનો સંગમ

જોવા મળતો હતો.

(5) પ્રાચીન ભારતમાં ગાંધાર પ્રદેશમાં આવેલ નાલંદા

વિદ્યાપીઠ જગવિષ્યાત હતી.

પ્રશ્ન : 4 ટ્રંક નોંધ લખો.

(1) ધર્મેતર સાહિત્ય

- ❖ જે સાહિત્યનું વિષયવસ્તુ ધર્મની બહારનું હોય તેવા સાહિત્યને ધર્મેતર સાહિત્ય કહેવામાં આવે છે. તેમાં કાવ્યો, નાટકો પ્રશસ્તિઓ, વ્યાકરણ ગ્રંથો અને સ્મૃતિઓનો સમાવેશ થાય છે.
- ❖ (1) સ્મૃતિગ્રંથો : મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવક્ય સ્મૃતિ, નારદસ્મૃતિ વગેરે જાણીતા સ્મૃતિગ્રંથો છે.

- ❖ (2) નાટકો અને મહાકાવ્યો : અભિજ્ઞાનશાકુંતલમ્, રઘુવંશમ,
મેધદૂતમ્, કિરાતાર્જુનીયમ, સ્વર્ણવાસવદત્તમ, મૃચ્છકટિકમ્ વગેરે
સંસ્કૃત ભાષાનાં પ્રખ્યાત નાટકો અને મહાકાવ્યો છે.
- ❖ 3) સંગમ સાહિત્ય : દક્ષિણ ભારતનું વિશિષ્ટ સાહિત્ય સંગમ સાહિત્ય
કહેવાય છે. તેમાં શિલખદિકારમ અને મણિમેખલાઈ નામનાં વીરકાવ્યો
મુખ્ય છે. મહાન વ્યાકરણશાસ્ત્રી પાણિનિએ 'અષ્ટાધ્યાયી' નામના
વ્યાકરણ ગ્રંથની રચના કરી હતી. ગુપ્તકાળમાં રાજાઓનાં પ્રશસ્તિ
કાવ્યો રચાયાં હતાં. તેમાં હરિષણરચિત 'પ્રયાગ-પ્રશસ્તિઅને
બાણબદ્ધરચિત હર્ષચરિતમ્ મુખ્ય છે.

(2) પ્રાચીન ભારતનાં સ્થાપત્યો

- ❖ પ્રાચીન ભારતનાં સ્થાપત્યોની શરૂઆત હડ્ડા સભ્યતાની નગરરચના, અનાજનો કોઠાર, સ્નાનાગાર, ગટર- આયોજન, જહેર રસ્તાઓ વગેરેના બાંધકામથી થાય છે. આપણાં પ્રાચીન સ્થાપત્યો ઇજનેરી કળાના ઉત્તમ નમૂના છે. તેમાં ગુફા-સ્થાપત્ય, મંદિર-સ્થાપત્ય અને મહેલોના સ્થાપત્યનો સમાવેશ થાય છે.
- ❖ (1) ગુફા-સ્થાપત્યો : ગુફા-સ્થાપત્યોમાં બારબારની પહાડીઓ, નાસિકનાં ગુફાશિલ્પો, અજંતા-ઇલોરા અને અમરાવતીનાં ગુફાશિલ્પોનો સમાવેશ થાય છે.

- ❖ (2) શિલ્પકલા : ગ્રીક અને ભારતીય કલાશૈલીનો સંગમ ભારતીય શિલ્પકલાના બે પ્રકાર હતા : 1. ગાંધારકલા અને 2. મથુરાકલા સંપૂર્ણ ભારતીય કલા .
- ❖ (3) સ્તૂપો અને વિહારો : બૌદ્ધધર્મનાં સ્થાપત્યોમાં સ્તૂપો, ચૈત્યો અને વિહારોનો સમાવેશ થાય છે. સ્તૂપો અને ચૈત્યો ધ્યાન અને પ્રાર્થના માટે હતાં; જ્યારે વિહારો જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મના સાધુઓને રહેવા માટે હતા.

(3) પ્રાચીન ભારતની ઘેતી

❖ પ્રાચીન સમયમાં ભારતમાં ઘેતી માટે લોખંડના વિવિધ ઓજારો અને સિંચાઈની વ્યવસ્થા હતી. પ્રાચીન સમયમાં ઘઉં, જવ, ડાંગર, જુવાર, બાજરી, તલ, વટાણા વગેરેની ઘેતી થતી હતી. આશરે 2500 વર્ષ પહેલાંના સમયથી ભારતમાં ઘેતીમાં લોખંડનાં ઓજારોનો ઉપયોગ થતો હતો. તેમાં કુહાડી, દાતરડું, હળનાં ફણાં વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ સમયે સિંચાઈ માટે નહેરો, કુવા, તળાવો તથા કૃત્રિમ જળાશયો બનાવવામાં આવતાં.

(4) ગ્રામીણ અને નગરજીવન

- ❖ પ્રાચીન સમયમાં ગ્રામીણજીવન અને નગરજીવન ઉત્તર ભારત અને દક્ષિણ ભારતમાં નીચે પ્રમાણે જોવા મળતું હતું :
- ❖ (1) ઉત્તર ભારતમાં ગામનો વડો ગ્રામલોજક કહેવાતો. આ પદ વંશપરંપરાગત હતું.
- ❖ (2) દક્ષિણ ભારતમાં ત્રણ પ્રકારના લોકો રહેતા હતા : 1. મોટા જમીનદારો, 2. નાના ઘેરૂઓ અને 3. જમીનવિહોણા મજૂરો (દાસ).

- ❖ (3) આ સમયે મોટા ભાગનાં શહેરો રાજ્યધાનીનાં સ્થળો હતાં. તેની ચારે બાજુ કિલ્લેબંધી હતી. શહેરોમાં શૌચાલયની નીક અને કચરાપેટી માટે કૂવા બનાવવામાં આવતા, જેને 'વલયકૂપ' કહેવામાં આવતો.
- ❖ (4) ગ્રામીણ અને નગરના લોકો ખોરાકમાં ઘઉં, જવ, ચોખા, ફુધ, દહીં, ઘી, ફળફળાદિ, માંસ-માઇલીનો ઉપયોગ કરતા.
- ❖ (5) સ્ત્રીઓ અને પુરુષો સામાન્ય રીતે બે વસ્ત્રો પહેરતાં. શરીરના ઉપર ભાગનું વસ્ત્ર 'વાસ' કહેવાતું, જ્યારે શરીરના નીચેના ભાગનું વસ્ત્ર 'નિવિ' કહેવાતું. તેઓ ક્યારેક ઉપરના વસ્ત્ર પર દુપદ્ધ જેવું 'અધિવાસ' લપેટતા હતા.

Thanks

For watching